

A legújabb magyar klasszikus

(Babits Mihály halálának első évfordulójára)

AZ IDEI KÖNYVNAPON legnagyobb keletje Babits Mihály *Összes verseinek* volt. Csendesen érkezett, nem előzte meg nagy hírverés, de mindenki tudta, hogy az övé lesz a pálma. Pedig Babits neve nem jelent olyan harcos programot, mint az Adyé, és versei nem alkalmasak arra, hogy jelentkező csoportok jeligéiket belőlük válogassák össze. Nincs jelentős politikai költészete, és nem is olyan egyszerű, hogy mindenkihez megtalálná az utat. Olyan bővülő sámáni nyelven sem tud beszélni, mint Ady, aki megragadja azokat is, akiket a költő nem is érdekel. Nincs benne tehát semmi, amivel Magyarországon „mindenki költője”-vé lehetne válni.

Mégis odakerült sok könyvespolcra, hol Ady és Kosztolányi, hol Vörösmarty, Petőfi és Arany mellé, hol pedig Dante és a mi Prohászkaunk társaságába — tehát mindenképpen klasszikus környezetbe. Verssorai együtt zsongnak lelkünkben a legszebb magyar versekkel, és próbálgatjuk őket egymás mellett, mint ahogy az óborokat kóstolgatjuk.

Senki sem vonja kétségbe, hogy ő a mi legújabb klasszikusunk. Nem halála avatta amolyan címzetes átmeneti klasszikussá, hanem egyedül értékei. Bármilyen megszorítással, szigorú mértékkel is fogják majd valaha klasszikusaink sorát összeállítani, ő nem fog kiszorulni ebből a rendből. Sőt neki csak jövője lehet. Hiszen műveinek még csak első bővületében állunk, és nem selejtezni akarunk, hogy a maradékot tegyük irodalmi remekeink közé, hanem még egyre a felfedezés izgalmával forgatjuk köteteit, és folyton a „még szebbek” jelentkeznek, melyek odavalók.

Babits nemcsak irodalomtörténeti klasszikus, mint földije, Garrai János vagy Vajda és Reviczky, ő az élő klasszikusok közé fog tartozni, akiknek a versei bennünk járnak, velük gondolkozunk és illik ráismerni soraira, ha kimondjuk őket. Nem csupán azért klasszikus, mert „korában szerepe volt az irodalom alakításában”, hanem azért, mert amit alkotott, örök szépség, és divatokon túl mindig alkalmas lesz arra, hogy benne egyéb értékek mellett és felett a szép igézzon meg minden fogékony embert.

Babits sokat és sokfélét írt. Mi az már most, ami bármelyik kötetében megragadja az olvasót, nemcsak futólag, hanem legtöbb-ször tartósan és olyan feledhetetlenül, hogy Babits- emlékeink hív-nak vissza új élményekre, akárcsak kedvenc városaink, tájaink, mű-vészeink — és legnagyobb íróink. Röviden: mi az, amiért Babitsot klasszikus költőnek érezzük?

Három ismertetőjegyre mutatok rá. Mind a három nagyságot szokott jelenteni. Különösen együttesben.

MŰVÉSZETE. Babits még a kevésbbé jártas olvasót is arra kényszeríti, hogy ne a tartalmat, a tárgyat: a *mit*, hanem a *hogyan*t vegye észre a versben. Pedig tárgyai sem mindennapiak, és annyi-ra gazdag, hogy nincs is szüksége mindenre, ami a lírai költő „kel-léktárához” szokott tartozni. Pl. szerelmi lírájáról felesleges lenne beszélni. Nincs szüksége hatásos nagy tablókra, de nem keresi szán-dékosan a jelentéktelen dolgokat sem, hogy csendéletekből, semmi-ségekből alkosson mindenáron „nagy” műveket. Az élet élmények hajszolása nélkül is elég gazdag annak számára, akinek van szeme a gazdagság meglátására.

A *Hegeso*, a *Danaidák*, a *Zengő légy-pokol*, a *Jónás könyve* tárgynak sem mindennapiak, de az olvasó érzi, hogy mástól függ itt az „ének varázsa”: a tárgyon és tartalmon túl levő elemektől. Ba-bits nagyon jól tudja, hogy mi teszi a verset verssé, és pedig babitsi verssé, de nem siet ezt éreztetni: rejtett világitással dolgozik.

Nem csinál új szavakat, erőltetett, bántó papirosnyelvet, mely modorosságot tesz meg művészetté, és annyi „modern” költőnk versét teszi élvezhetetlenné. Nála a régi szó kap új jelentést, mert olyan helyen és olyan kapcsolatban kerül elénk, mintha még soha-sem hallottuk volna. Szavai nem külön élnek, elbitangolva a mon-dattól, inkább együttesben hatnak, és egymástól gazdagodnak.

Nincsenek visszatérő szavai sem. Ady-szavak vannak, Berzse-nyi- és Vörösmarty-szavakat is ismerünk. Babitsra talán inkább az *egyszeri előfordulások* a jellemzőek. És nem maguk a szavak tűn-nek fel, hanem az, hogy mennyire *helyén áll* a szó a Babits-vers-ben. Nem ösztönösen találja meg a helyét, mint Vörösmartynál és Adynál, akiknek a verse megbonthatatlan *linotype*-sorokban ömlik, hanem bizonyos építő tudatossággal kerül a szó a helyére *kézisze-dés* módjára. Nem forr össze a szomszédjával, de csak ott van a helyén.

Az ilyen versekből egy kis hűvösség is árad. Nem engednek azonnal közel magukhoz. Nem tudjuk őket azonnal *használni*, úgy mint Vörösmarty verseit, akiről fejünkbe verték, hogy hazafias köl-tő, és kátét, idézetgyűjteményt készítettek belőle szónokok hasz-nálatára. Babits „összerakott” verseiből nehezebb kitördelni sorokat, mint a „kiöntött” Vörösmarty-versekből, jobban élük az egész éle-tét, mint a Vörösmarty-versek részletei.

Ez érthető is. Hiszen Babits Vörösmartyhoz képest még ismeretlen, vagy legalább is feldolgozatlan költő. (Bár ki merné azt ál-lítani, hogy Vörösmartyt ismeri?) Versei olvasása közben ismeret-len szépségek földjén barangolunk: a formák, a színek, az illatok tűnnek föl először, és nem a „lényeg.” Ezeket a virágokat még senki

sem vizsgálta meg. Még senki sem tanított meg rá, hogy mire lehet őket használni. Magunk állítjuk össze a szép versek jegyzékét, nincs „kötelező” kánon, mint Vörösmarty, Petőfi vagy Arany verseiben. A felfedezés édes és diadalmas gyönyörűségével olvashatjuk verseit.

A befogadás kissé lassan megy a slágerekhez szokott fülünknek. Kezdetben csak annyit érzünk, hogy gazdag költészet, és a zenéje klasszikus. Ez a költészet sohasem jár kitaposott utakon, s tőlünk is folyton új magatartást, új alkalmazkodást kíván: megünhatatlan és kitanulhatatlan. Sohasem válik gépiessé: nem engedi, hogy rímeihez, soraihoz, strófáihoz hozzászokjunk. Nincsenek egytípusú versei: minden csak egy példányban készül. Ugyancsak nem egyhúrú költő! Nagy dolog ez manapság, mikor néhányat leszámítva, olyan hamar készen lehetünk költőinkkél, akiknek legtöbbjét elég antológiákban olvasni. Szeretnek is újabb költőink antológiában „kijönni”. Babits nem antológiába való: ha tíz versét belevennénk egy könyvbe, akadna még néhányszor tíz verse, mely a költőnek egészen más arcát mutatná.

Honnan ez a gazdagsága? Csodálatosan ismeri anyagát: a szót, a nyelvet, a hangsúly, a szörend, a melódia titkait, ezeket a fontos „kicsiségeket”, amelyeket észre sem veszünk tudatosan, csak érezzük, hogy vannak. Babits nem a nyelvtudós hűvösebb szemléletével közeledik a nyelvhez: őt a szavak hőfoka, helyzeti energiája, hangulata, árnyalatai érdeklik, a tónus és a valór. Ugyanazt még egyszer épenúgy aligha élheti át az ember. Ezért nincs „ismétlés” Babitsnál, itt van nagy változatosságának forrása: ezért használ annyi formát és annyi szót, ezért annyi a szín és az árnyalat, és ezért ír néha „hideg” verset is. A rendszerezők mindig is nehezen fognak boldogulni Babits verseivel. Kevés nekik az a néhány poétikai kategória — és ugyanakkor felesleges. Ezért kerülnek antológiákba és olvasókönyvekbe oly távoleső költemények, mint Babits *legjellemzőbb* versei.

Prózájáról még nem is beszéltünk. Nem is a regényeire gondolok, hanem az esszéire. Élvezetes olvasmányok, nemcsak az esztétikai műveltségű olvasónak, hanem mindenkinek, aki nem hétköznapi ember. Sehol nem állítanak meg eredetieskedések, meghökcentő szavak, melyek az irodalmi folyóiratok nagyon feltűnni akaró cikkeit olvashatatlanokká teszik, és rendesen az elmaradt mondani-valót pótolják. Babits, a becsületes magyar író nem azt akarja bizonyítani, hogy a magyar nyelv szegény az ő gondolatainak tolmácsolására, hanem azt, hogy igenis mindent ki lehet rajta fejezni. Milyen gazdaggá válnak a mi mindennapi szavaink, ha Babits használja őket, s mint a verseknél, ismét az a benyomásunk, hogy nem is ezerszer hallott szavakat olvasunk. Élénken figyelünk, hiszen szerzőnk nem matricákkal dolgozik, melyek némelyik tudósunk írásában úgy következnek egymás után, hogy néhány ív elolvasása után már folytatni vagy befejezni tudnók mondataikat, — ha ilyen könyvek olvasásában volna az embernek türelme eljutni néhány ívig. Babits szavai új tropusokat alkotnak, melyek csak az övéi, de őt is csak egyszer érdeklik; nem ad alkalmat, hogy megtanuljuk és megünjük őket, stílustermő igényessége kifogyhatatlan a változatokban. Olvasása folytonos figyelmet kíván, melyben kimerülni

édes gyönyörűség. Mikor becsukjuk a könyvet, örülünk, hogy nem vagyunk a végén, maradt még. Sőt esszéit is újra meg újra elővehetjük, nem lehet a végére járni; ezeket is műalkotásnak érezzük, mintha versek volnának. Babits mindig következetesen művész marad, prózai még prózában sem tud lenni.

GAZDAGSÁGA. Hiszen eddig is arról volt szó. A formagazdagságáról, a nyelvben rendelkezésére álló gazdagságról. De felöltik műveiben egy másfajta gazdagság is, és elsősorban talán épen azoknak, akik nem vájtfülű olvasók, és a művésztől főképen „sokat” várnak. Ez a másfajta gazdagság: *szellemének gazdagsága*. Talán Babits a legműveltebb költőnk. De ez a műveltség nem teher neki és nem teher nekünk: sohasem válik a vers nehezékévé. Egy szerencsésen meglett szót többre becsül, mint öt strófára való filozófiát. Nevezhetik őt poeta doctus-nak, írhatnak cikket filozófusváltáról, az irodalomtörténet művelőjéről, ő mindenek fölött mégis csak művész, és ebből a legnekivalóbb magatartásból sohasem lép ki.

Nem intellektualista költő. Bármilyen nagy, kiterjedt és mély a műveltsége, ez a gazdagság csak alázatos *ancilla*, szolgáló, sohasem lesz belőle zsarnok, aki megfojtja benne a költőt. Bármelyik versét olvassuk, hiába címe a versnek *In Horatium, Laodameia, Psychoanalysis, Jónás könyve*, sohasem a műveltségi elemek foglalkoztatnak elsősorban, hanem a költői szellem jelentkezése. *Nu-men adest* — ezt odaírhatjuk a „legnehezebb” Babits-versek mellé is.

Költészete nem való mindenkinek, ez igaz, de ez a körülmény még nem kérdőjelez meg benne semmit. Hiszen Petőfit sem tudja mindenki élvezni, és bizonyára nem ezek fogják Petőfi értékét megállapítani. Aki nem jutott tovább a cigányzenénél, nem illetékes Beethoven megítélésében. *Távol légy tőlem, alacsony tömeg* — így kezdődik Babits verseinek gyűjteménye. Minél magasabbrendű egy művészet, annál népesebb számára a *profanum vulgus*, mely legtöbbször a tudálékosok csoportját jelenti és nem a „műveletlen” embereket. Az egyszerű nép a gregorián-éneket épúgy elfogadja, mint ahogy imádkozni tud a modern templomokban, csak a második és harmadrendű művészeteken nevelődött „műveltek” szoktak tiltakozni a csapásról letérő igazi teremtő művészet ellen.

Megnyugtató nekünk Babits „nehéz” költészete, amikor népi és népies költőink újabb jelentkezése egyesekkel talán azt a tévedést hiteti el, hogy a műveltségből és a tisztább szellemiségből nem fakad igazi költészet. Sajnálatra méltó az a nép, amelynek nincsenek dalai és nincsenek „lelkétől lelkezett” énekesei. De egy nép legnagyobb költői szellemei belenőnek egy magasabb világba is. Erre az egész európai irodalom története a tanu.

Babits távolról sem „agyember”, csak emelkedett, finom szellem, akinek megértéséhez nem szükségesek „jegyzetek”, és nem feltétlenül szükséges, hogy otthonosan mozogjunk a görög-római világban, a filozófiában vagy a mai eszmeáramlatokban. Ez utóbbit sokkal inkább megkívánja egyik-másik népi költőnk olvasása. A szellemi Babits egész ember, s az anyaföldtől sem szakadt el. Akár szülőföldje szőlőhegyei és pincéi, akár az esztergomi kert jelenik meg írásaiban, egyszerre az őstermészet levegője csap felénk. Érez-

zük, hogy nem könyvből ismeri ezt a világot, de mégsem úgy jelenik meg a természet verseiben és regényeiben, hogy falusi tanulmányutat igényelne megértésük. Tudásból is, természetismeretből is csak annyit helyez bele a műbe, amennyi belőlük a művészetre tartozik. Ebben a tekintetben nagyon jó iskolába járt: Dante volt a mestere.

Babits világa egész emberi világ, gazdag, mindent átölelő; nem „specializálja” magát sem műfajokra, sem hagyományos költői tárgyakra, a társadalmi osztályok sem érdeklik különösebben. A leíró, a szerelmi, a hazafias, a gondolati, a vallásos költészet nem nyujtanak igazi fogódzót költészetének megértéséhez. Mindig meg kellene tagadnunk a vers egy részét. Versei összetettek, mint maga az ember — ő is, mi is. Műveiből az élet gazdasága beszél hozzánk. A nagyok ismertető jegye ez.

ÁHITATOS LÉLEK. E nélkül nagy költészet el sem képzelhető, hiszen a költői látás már maga is az áhitat egy bizonyos fajtája. A Babitsé egy különös *szenvtelen* áhitat. Sohasem készül rá, megrendülést vagy hasonló nagy szavakat és pózokat nem ismer. Nem iskolázott áhitata van, hanem természetes, elő nem készített: *Spiritus, ubi vult, spirat*. Észre sem veszed, hogy hogyan kerültél Isten-közelbe a Babits-vers menetében. Őszi pincézésnek, kutyával való társalkodásnak indul a vers, és valami *élszólás* vagy képzettársítás folytán a lélek állandó gondjának leleplezése lesz belőle. Olyan letérdelés és nyilvános vallomás, mint a *Psychoanalysis Christiana*, a *Balázsolás* vagy a *Jónás könyve*, ritkán adódik a szemérmesen tartózkodó költőtől, de annál több a „katolikus” vers, melynek háttere egy sajátos nevelés, értékelés, világnézés. Ezek a „hátterek” adják aztán a vers jellegét, és nem maga a tárgy. Remek példái ennek a katolikumnak: *Győzelmi ének este felé*, *Zsoltár férfihangra*, *Reggeli templom*. Katolikus magatartás mutatkozik abban is, hogy nem elégszik meg a magagyártotta imádságokkal, hanem az európai költészet közös nagy „imakincséhez” is folyamodik. Így éli ki áhitatát Dantében és a himnuszok ájtatos rímeiben. Főleg az *Amor Sanctus* ötven himnuszából teremt magának gyönyörű költői liturgiát. Ezekben a fordításokban nemcsak a szöveghűség és a dallamhűség a meglepő, hanem megmaradt bennük az eredeti szöveg áhitatának méze is. És épen az átérzés őszintesége találhatja meg vele a megfelelő bájos, harmatos magyar szavakat, nem pedig a filológiai ösztön vagy a szótárismerő nagy nyelvi kincse.

De a költő áhitata nem csupán vallásos költészetet jelent. Nem mondható „profán” éneknek a *Klasszikus álmok*, *Nyár*, *Vers a csirkeház mellől* sem. Mindegyik szón érezni lehet, hogy mögötte óriási „tartalék” van tiszteletből, szeretetből, csodálatból minden iránt, ami *divinum* vagy nemesen *humánus* ezen a világon. Vagy kit hagy közömbösen a *Zrínyi Velencében*, a *Szent király városa*, *Áldás a magyarra*? Nem hazafias dalok, ódák vagy rapszódák ezek, csak versek, melyek merengésből indulnak, és egy fordulattal meleg valomássá válnak, néha váratlanul, mint a *Zrínyi-vers*, de olyan emberien, mint ahogyan néha könnyeinket nem tudjuk visszatartani. Magyar versek ezek, pedig hazafias költészetünknek szókincsét sem

használja Babits: az áhitat nagyon ki tudja tágítani a szavak jelentését, és a bensőség műfaji jegyeket pótol.

Amilyen szent komolysággal alkotja meg Babits a maga világát, éppolyan áhitattal közeledik más írókhoz és más irodalmakhoz is. Kevés annyira lélekkel készült könyvet írtak az európai irodalomról, mint az övé (*Az európai irodalom története*). Nem dicsér, nem is korhol, csak halk szóval vezet az európai szellemiség e ragyogó alakjai között, ő maga is egy kissé közéjük tartozó Vergilius. Ez a könyv kitűnő és soha nem késő iskola mindnyájunk számára. Igényességre és felelősségre nevel író, olvasót egyaránt. Nagyon alkalmas arra, hogy az olvasó utána még többet olvasson, az író pedig kevesebbet és meggondoltabban írjon. Mert bensőségből és igazi irodalomból az olvasónak sohasem elég (a „nagy” irodalom nem feltétlenül „nehéz” és „unalmas”), az író pedig nem élheti át az ihlet szent óráit annyiszor, hogy oly sok könyvet írhasson, amennyivel a „könyvtermelés” napjainkban bennünket eláraszt. Babits odi *profanum*-ja az avatatlan íróknak is szól.

DE BABITS MIHÁLYT nemcsak azért nevezem klasszikus költőnek, mert *legjobbaink közül való*, hanem azért is, mert van benne valami idő- és korfölöttiség is: nem lehet teljesen lefoglalni őt „mai” költőnek. Helyezhetnők őt akár más korokba is, a romantika és a barokk kihagyásával akár vissza egészen az igazi klasszikus korba is: a görög-római világba. Verseit szívesen hallgatnám Szirakuza vagy Athén antik színházaiban, a római Forum környezetében vagy Dante városában, a Piazza Signorián. De megférnek ezek a versek Shakespeare szonettje, Goethe versei és a múlt század nagy angol lírája mellett is. Pedig Babits mindegyiktől különbözik, és velük össze nem téveszthető modern költő. Mi az oka, hogy mégis megfér mindegyik mellett? Az, hogy a Babits-féle stílus kevés elkülönítő „egyéni” vagy „korszerű” jegyet tartalmaz. Ő közelítette meg valamennyi írónk közül legjobban az irodalmi stílust, vagyis azt a beszédmodot, melyet minden kor irodalomnak hall. Távol áll a barokktól és rokokótól, de „rómaibb” magyar költő, mint Berzsenyi. Maecenas házában Berzsenyi „római” ódáit kevésbé érezték volna „latin” versnek, mint a *Balázsolást*. Mert nem a „virtus” és az „arany középszer” dicsérete teszi a verset latin *carmen*-né, hanem a szavak acélos fénye, keménységi foka, rendje, hőmérséklete, a sorok szűkskálájú, de nem monoton zenéje, és valami olimposzi „páthosz”, mely nem gesztikulál, és szárnycsapások nélkül is szárnyat ad a szónak.

Babits rokon azokkal a nagyokkal, akik „felelnek egymásnak korokon és országokon át”, de mégsem stíluskeverék. Emlékeztet mindegyikre, de csak annyira, amennyire a nem elfajzott utódnak emlékeztetni kell az ősökre, akik mind együtt vannak benne, bár az unoka mindegyiküktől különböző „másik világ”.

De árulója lennék Babitsnak, és nem nevezhetném őt magyar klasszikusnak, ha itt megállnék. Hogy is lehetne az magyar költő, akinek csak idegen ősei vannak?

Ha ezek a világirodalmi nagyságok Babitsnak szellemi ősei, irodalmi vérrokonait idehaza kell megkeresnem. Nem is nehéz rá-

juktalálni. Hiszen Babits, a *modern* költő állandóan benne élt a magyar régiségben; nem az újon akart újabbá lenni, hanem a régiségben nevelődve. Nem a mienk az az új, amely valami *régit* nem rezzen meg a lélekben — ezt vallotta a fiatalabb nemzedék felé is. A régi magyar irodalom mindennapi szükséges éltető kenyere volt. Úgy tartotta a kezében a magyar írókat, mint a nemes ember ősei okleveleit. S aki ismeri a magyar irodalmi multat, az rá fog ismerni Babits verseiben a magyar mult öröklődő, el nem mosódó jegyeire. A himnuszok bensősége, Kölcsey magányt szerető lelke, Csokonai játékosága, Kazinczy ötvösmunkája, Arany tudatos művészete, Péterfy „fogható” nyelven beszélő filozófiája, Gyulai hagyománytisztelte mind felismerhető „anyajegyek” Babits művészetében. S mindezekhez hozzájárul még a költő termékeny és soha alább nem hagyó Vörösmarty-kultusza. Babits költői szentélyének *penates*-ei sokan vannak, de elsejük nem Dante, Sophokles vagy az angol géniusok, hanem Vörösmarty.

Ezek a „vérségi” kapcsolatok biztosították azt, hogy Babits lelkében a magyar szellem és az európai ízlés olyan szerencsés szintézist alkosson, és olyan verseket teremjen, melyeket ép oly érdemes lenne a nyugati nyelvekre fordítani, mint ahogy ő hozta nekünk az egész Európát.

Talán őt lehetne legjobban fordítani, mert ő beszélte legjobban azt a *magyar* nyelvet, melyet Európában is megértenek. Több menthető át belőle, mint Vörösmarty, Arany vagy Ady táji, faji, „őserős” nyelvéből és világából. Ime ezért is klasszikus Babits, európai klasszikus. Klasszikus a szónak kétezeréves értelmében. Azok közül való, akik sohasem divatosak, de mindig élnek. Most sem azok szeretik őt, akik a múltó divatot kedvelik.

MEGYER JÓZSEF

A hajdújárás szigetmagyarság

A NAGY MAGYAR ALFÖLD délkeleti sarkában a tanyák, falvak és városok fölött történelmet erjeszt az idő. A Dunamedencében a magyar nemzet új korszak mesgyénén jár: az új idők és régi kultúrák fénye most dereng ott, ahol évtizedeken keresztül idegen uralom sötétsége árnyasította be a magyar szellemet. A népi-nemzeti megújulás társadalmat alakító ereje mind jobban áthatja a déli végeket is, hogy történelmi indítással ismét talpraállítsa a magyar föld népét s termékeny erőit összefogva új világot építsen a régi helyén.

„A magyar önvizsgálat még egy korban sem volt oly általános és oly sok területre kiterjedő, mint éppen most,” — írja Jócsik Lajos a magyar társadalomtörténetet tárgyaló tanulmányában. Az önvizsgáló írások sokasága „mindmegannyi jel, mely azt a mélyrenyúló vágyat bizonyítja: megismerni, megtudni, mi a lényegünk s milyen készséggel állunk a történelem eseményei előtt. A cél: fölhozni a népi lélek és a magyar népi erő ismeretlen mélyéből olyan érté-